

Arvestrid

Nationalarv og verdensarv

af Peter Pentz, Nationalmuseet

Der er intet som arv, der kan skabe strid mellem familie og venner. Ved at gøre de materielle levn fra fortiden til arv – den såkaldte kulturarv – og konsekvent at anvende et sprogbrug, der signalerer et arveligt ejendomsforhold til kultur, stimulerer man i virkeligheden kræfter, der ønsker at misbruge fortiden

Kulturarv er ikke noget godt ord. Den første del af ordet, *kultur*, giver ganske vist positive associationer, men sammen med ordet *arv* bliver kulturen pludselig forbundet med ejerskab og hermed i videre forstand med inklusion og eksklusion af et eller andet fællesskab (Pentz 2001). I Danmark fik vi i 2002 ligefrem en styrelse, Kulturarvstyrelsen, der skulle forvalte nationens arv.

Ideen om en afgrænset kultur med et bestemt ejerskab er imidlertid langt fra ny. Kulturarvsbegrebet havde en storhedstid i nazitidens Tyskland, hvor glosen ”Germanen-Erbe” blev flittigt brugt. I den engelsktalende del af vores verden anvendes ”National Heritage”, i den spansk-talende ”Patrimonio cultural”. Og sådan kunne man blive ved. Hvad enten vi kan lide ordet eller ej, så er de fysiske levn fra fortiden blevet til ”arv”. Men hvem er så de arveberettigede?

Museer, bevaring og globalisering

Hovedparten af vores museer blev skabt i 1800-tallet, og museumstanken er først og fremmest knyttet til nationalstaternes ønske om at fremvise national identitet. Som sådan har museerne været aktive medaktører i definitionen af den nationale identitet. Gennem indsamling og undersøgelser har de valgt og vraget dele af det samlede kulturbillede. På samme måde forholder det sig med bevaring af monumenter. De monumenter, som kunne rummes og forstås inden for nationalidentiteten, har altid fået førsterang. Øvrige er blevet stedmoderligt behandlet eller måske endog aldrig anerkendt og forstået som monumenter.

Den danske kulturarv er således defineret ud fra en nutidig platform. Det, som ikke passer ind i selvpfattelsen, hører ikke til arvegodset. Spørg de enkelte medlemmer af dagens Folketing om, hvad der hører til Danmarks kulturarv og hvad, der ikke gør, og man vil få vidt forskellige svar!

I en tid med globalisering og internationalisering er det nationale aspekt dog trådt noget i baggrunden (Nymann 2008), selvom museerne stadig må forholde sig til begreber som genstande af ”enestående national betydning” (ENB), der spiller hovedrollen i et stort konserveringsprogram, museerne i disse år har stor glæde af – trods det lidt dubiøse begreb.

Er det nationale trådt lidt i baggrunden, så er spørgsmålet om ejerskab til gengæld ikke. Tværtimod. Mere end nogensinde diskuteres vores – arkæologers og museumsfolks – adfærd i forhold til etik, moral og til mulige ”interessenter” eller arvinger, der antages at have et eller andet ejerskab til de genstande, vi graver frem og udstiller. Stærkest kommer det udtryk, når det drejer sig om døde mennesker, *human remains*, hvor især nogle af de såkaldte oprindelige folk har haft succes til at regulere vores adfærd. Det har f.eks. medført, at Nationalmuseets etnografiske udstillinger allerede for adskillige år siden blev ”renset” for menneske-rester, mens Danmarks Oldtids udstilling rummer adskillige lig. Vores ”ejerskab” til den danske forhistorie retfærdiggør altså i vores egne øjne, at vi uden videre kan udstille døde, selvom disse selv tydeligvis havde præcise forestillinger om begravelse og død, sådan som vi arkæologisk kan påvise det

gennem gravformer og gravgods. Vores holdning er helt i overensstemmelse med den nutidige vest-europæiske opfattelse af døden som noget absolut og afsluttende, og at man ikke kan skade døde mennesker. De er jo *døde*. Og da de afdøde er vores "kulturarv", kan vi jo skalte og valte med arven, som vi vil. Vi er jo arvingerne.

"For øvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges"

For os arkæologer og museumsfolk var det chokerende i 2001 at høre, at Taleban havde sprængt de kolossale buddhaer fra 500-tallet ved Bamiyan-dalen i Afghanistan i luften. Hele verden protesterede, ikke mindst Vesten. For mange var det utvivlsomt, fordi ødelæggelsen af buddhaerne signalerede religiøs intolerance. For os, som arbejder med kulturarv, var det nok mest selve kulturvandalismen eller det i vores øjne primitive historiesyn, der ikke tillader mere end én historie og derfor må tilintetgøre andre historiers materielle levn.

Jeg vil dog vove den påstand, at det var de færreste i Danmark, der havde set eller måske overhovedet kendte til buddhaerne før ødelæggelsen. Paradoksalt nok, for begivenheden fandt vej til både seriøse og mere letbenede medier, hvor forargelsen over ødelæggelsen af verdensarven var overvældende. UNESCO kaldte begivenheden for "a world cultural tragedy" og konstaterede, at handlingen var "en trussel mod fred, demokrati og udvikling" (Bandarin 2001a). Bevidst eller ej, hermed bliver fortidens kultur er en del af nutidens, og den anses for relevant i forhold til nutidige begreber. Især hvis den udsættes for overgreb.

At statuerne var blevet til verdensarv gennem destruktionsen kan vel ikke overraske, men man kan nok med rimelighed spørge, hvad verden så havde gjort for at beskytte dem? Hvorfor optrådte de f.eks. ikke på UNESCO's liste over "World Heritage Sites"?

Ødelæggelsen af buddhaerne fandt sted 12. marts 2001. Et par uger forinden, sidst i februar, havde Taleban meddelt, at ødelæggelsen ville finde sted, med den begrundelse, at statuerne var i modstrid med Islam. UNESCO forsøgte i 11. time at påvirke afghanerne, men forgæves, og blot to uger efter Talebans erklæring lå statuerne i ruiner.

UNESCO holdt et hasteindkaldt krisemøde, hvor man erklærede, at handlingen var "et angreb på menneskehedens arv", og generaldirektør Matsuura introducerede begrebet "crime against culture" (Bandarin 2001: 1).

Afghanistan havde faktisk forsøgt at få statuerne anerkendt som verdensarv i 1983 og havde indstillet Bamiyan til UNESCO for at få stedet optaget på verdensarvslisten, men indstillingen blevet afvist under henvisning til, at skemaerne var ufuldstændigt udfyldte!

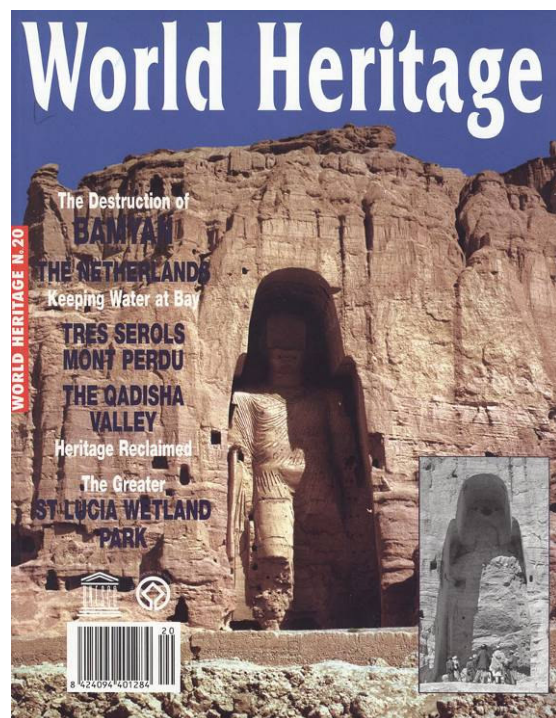

Fig. 1. Forsiden af UNESCO's "World Heritage Review", 20, 2001, udkommet lige efter ødelæggelsen, viser en af nicheerne, der tidligere rummede en af kæmpebuddhaerne. Selv om billedet er placeret lige under ordene "World Heritage", havde man altså afvist Bamiyan til verdensarvslisten i 1993. Sprængningen har dog nok sin andel i, at Bamiyan i 2003 opnåede den fine status.

Når guldkalve smadres

Vi kender alle fortællingen fra Bibelen, hvor Moses kommer ned fra bjerget med lovens tavler og ser jøderne danse om guldkalven. Moses, der ellers bliver karakteriseret som sagtmodig i Bibelen, bliver rasende fordi dyrkelsen af guldkalven strider mod det regelsæt, han kommer med i hånden. Han er nødt til at smadre guldkalven.

Det umiddelbart mest åbenlyse sammenlignelige eksempel på religiøs-ideologisk ødelæggelse af kulturarv, som det skete i Bamiyan, er reformationen i Europa. Tusinder af middelalderlige skulpturer og billeder blev ødelagte. Historiens dom har imidlertid ikke været særlig hård over for kirke-stormerne. Det skyldes nok mest, at det oftest er deres efterkommere, der har skrevet historien. Både Bamiyan-buddhaernes ødelæggelse og masse-destruktionen under reformationen havde hånd-gribelige religiøs-ideologiske forudsætninger. Reformationen og dens forudsætninger, politisk såvel som religiøst, er imidlertid velbelyste for os, at ødelæggelsen af de gamle "gudebilleder" af efter-tiden har fået en eller anden form for – om ikke accept – så dog forklaring og forståelse. Den bag-grundsforståelse har vi slet ikke i forhold til sprængningen i Afghanistan, der derfor kommer til at fremstå som en helt uforståelig brutal og meningsløs handling. Ordet "terror" ligger næsten lige for, og visse medier mente da også at vide, at det var al-Qaida, som havde opfordret talebanerne til ødelæggelsen.

Det ville være naivt at tro, at buddha-sprængningen var et isoleret og ekstremt tilfælde, som udelukkende skyldes en tilbagestående og afstumpet stamme i et fjernt land. Kigger vi bagud kan vi hurtigt finde lignende hændelser i vores egen historie. Det rykker naturligvis ikke ved den kendsgerning, at vi som arkæologer føler, at sprængningen af Bamiyan-buddhaerne var helt forkert – uanset om vi nu på forhånd kendte til deres eksistens eller ej. Vi var kede af, at vores arv blev ødelagt. Men heldigvis vidste vi ikke, at vi havde den!

At skabe fortiden i sit eget billede

Sprængningen af Bamiyan-buddhaerne bragte nogle spørgsmål op til overfladen. Lokalt var der ønsker om, at den nationale identitet og ideologi ikke skulle omfatte buddhaerne. Befolkningen i Bamiyan-dalen er muslimsk, så når amerikanske medier lige efter begivenheden karakteriserede sprængningen som Talebans terror mod lokal-befolkningen, er det i bedste fald en forenkling. Over hele kloden var man dog ikke i tvivl om, at ødelæggelsen var i åbenlys konflikt med ideen om en fælles "verdensarv", som bør bevares. Ikke mindst vakte sprængningen bestyrtelse blandt buddhister.

At man gennem destruktion af andres kulturarv også viser manglende accept af de levende arvinger, er en gammelkendt historie. Såvel i den europæiske historie som i verdenshistorien er der talrige eksempler, lige fra oldtid til nutid. I romernes kamp mod fønikerne var den fysiske ødelæggelse af Karthago vigtig. På Balkan ødelagde man bevidst monumenter, der knyttede sig særligt til de etniske grupper, man ikke ville acceptere. Man kreerer en fortid, som giver den nutid, man ønsker!

Konstruktionen af den ønskede historie kan, som i tilfældet med buddhaerne, skabes under voldsomme omstændigheder. Andre gange sker det gennem forsømmelse og (bevidst) tilsidesættelse af almindeligt bevaringsbehov. Et eksempel er Grækenland i nyere tid, hvor monumenterne fra den ottomanske tid igennem mange år blev negligeret, især i forhold til monumenterne fra den klassiske oldtid – en prioritering, der klart signalerede, hvilken fortid, man helt aktuelt ønskede. Et andet eksempel var den tyrkisk-græske konflikt på Cypern, hvor græske kirker i den nordlige tyrkiske del af øen igennem mange år ikke fik den beskyttelse, som de burde. Disse eksempler er alle tilfælde med et stærkt politisk eller religiøst-ideologisk islæt.

I det daglige defineres kultur og kulturarv af kultur-medarbejdere. Det kan være etnologer, arkæologer, historikere eller andet. Det er altså os, der i hverdagen arbejder med bevaring, som udvælger hvad fra fortiden, der skal gemmes eller ødelægges. Vi er i høj grad aktører i skabelsen af historiebilledet.

Danmark og verdensarven

Danmark ratificerede konventionen om verdensarven (World Heritage Convention 1972) i 1979 og fik Jelling-monumenterne optaget på verdensarvs-listen i 1994. Kriteriet for optagelse er ifølge UNESCO (whc.unesco.org), at lokaliteten eller monumentet har "enestående universel værdi".

Formuleringen "Danmark fik Jelling-monumenterne optaget" er helt præcis. Det er nemlig ikke UNESCO, der definerer hvilke steder eller monumenter, som skal have prædikatet "verdensarv". Det er de enkelte lande, som indstiller emner og UNESCO, der efterfølgende tilføjer emnet til listen. International værdi bliver altså set gennem

nationale briller og ikke mindst defineret ud fra nationale værdier.

Således fik Sverige i 2004 radiostationen i Varberg med på verdensarvslisten. Uden på nogen måde at anfægte radiostationens kulturhistoriske værdi, så kan der dog nok ikke være megen tvivl om, at værdien er langt højere lokalt end internationalt.

Jelling-monumenternes verdensarvsstatus skal nok også ses i dette lys. Senest er Trelleborgene optaget på "ventelisten", den såkaldte tentativliste. Ethvert nationalt monument har selvfølgelig et "verdens-

perspektiv" i en eller anden forstand, men det er påfaldende, at det danske valg er faldet på monumenter, der har haft en afgørende rolle i dannelsen af nationen og landet Danmark, og som stammer fra en periode, vi traditionelt bryster os af. Det skal retfærdigvis tilføjes, at Roskilde domkirke og Kronborg også er kommet med på listen, det skete i henholdsvis 1995 og 2000.

Bamiyan-dalen kom i øvrigt på verdensarvslisten i 2003.

Fig. 2. Martinus Rørbyes tegning fra 1835 (Nationalmuseet) viser den ottomanske moske i Parthenon-templet på Athens Akropolis. Nutidens Akropolis er et eksempel på et monument, hvor man har prioriteret hvilken historie, der skulle fortælles. I dag fremstår højen "renset" for minder fra andre perioder. Væk er middelalderlige frankiske forsvarsværker og tårne, en byzantinsk kirke og en ottomansk moske, mens Parthenon er søgt genskabt. Grækerne har gennem årtier ønsket at få udleveret reliefferne fra Parthenon, som befinder sig i British Museum. I begyndelsen påberåbte grækerne sig, at reliefferne var en del af den græske nationalarv. I det seneste årti har man ændret sprogbrug, og taler nu om, at reliefferne er en del af verdensarven og de som sådan burde befinde sig på det sted, hvortil de blev skabt.

Litteratur

Bandarin, F 2001a

Editorial.

Worlds Heritage Review, 30, May-June 2001

Bandarin, F. 2001b

Editorial. The destruction of Bayman.

World Heritage Review, 20, May 2001

Buciek, K. 2008

Kulturarv: Integration, landskab og nationale identiteter.

i Jönsson, L-E., Wallette, A. & Wienberg, J. (red.):

Kanon och Kulturarv. Historia och samtid i Danmark och

Sverige.

Lund: Centrum for Danmarksstudier & Forlaget Makadam.

Nymann, M. 2008

Tradition eller videnskab. Identitetskrise i dansk arkæologi.

Arkæologisk Forum, 19, november 2008

Pentz, P. 2001

Hvis kulturarv?

Danske Museer, 2001, 5.

World Heritage Review, 30, May-June 2001, s. 2

Interview with Peter King, Chair of the World Heritage Committee.

Link

whc.unesco.org

<http://whc.unesco.org>